

Hatástörténetek

Hatástörténetek

Tanulmányok
Kulcsár Szabó Ernő
70. születésnapjára

Szerkesztette:

BÓNUS TIBOR
HALÁSZ HAJNALKA
LŐRINCZ CSONGOR
SMID RÓBERT

Ráció Kiadó
Budapest, 2020

A kötet megjelenését a

Magyar Tudományos Akadémia,

az ELTE BTK Trefort-kert Alapítvány,
és a berlini Humboldt Egyetem támogatta.

© Szerzők, 2020
© Szerkesztők, 2020
© Ráció Kiadó, 2020

Tartalom

Előszó	9
--------------	---

HERMENEUTIKA

FEHÉR M. ISTVÁN

Filológia, filozófia, hermeneutika. Filológia és filozófia hermeneutikai nézőpontból	15
---	----

SIMON ATTILA

Utánzás és versengés: Arisztotelész a barátság hatásairól	50
---	----

RECEPCIÓ

IMRE LÁSZLÓ

Az irodalomtörténet(írás) problémája?	79
---	----

EISEMANN GYÖRGY

Az aiszthészisz kódjai. Kulcsár Szabó Ernő: <i>Költészet és korszakküszöb. Klasszikusok a modernség fordulópontján</i>	85
--	----

LÉNÁRT TAMÁS

Könyöklök, hallgatok. Az <i>Eszmélet</i> befogadástörténetéhez	99
--	----

BALOGH GERGŐ

Irodalomontológia. A későmodernség költészettörténeti paradigmája Kulcsár Szabó Ernő munkásságában	114
---	-----

L. VARGA PÉTER

Költészettörténet, metron, kánon. Adalékok a költői szó „igazságának” kánonideológiai aspektusaihoz	127
--	-----

MODERN

KABDEBÓ LÓRÁNT	
„tragic joy” – a későmodern európai költészet poétikája	153
KONKOLY DÁNIEL	
Megjegyzések a hazai történeti avantgárd hatástörténetéhez	182
SMID RÓBERT	
A „kettős halál” mint a poétikai kommunikáció mortifikációjának alakzata a magyar modernségben	193
SZABÓ CSABA	
<i>Sapere aude</i> , avagy Rilke az ízelelésről. <i>Szonettek Orfeuszhoz I. 13</i>	228
SZABÓ MARCELL	
Preparált líra	265

KOSZTOLÁNYI

KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN	
Kosztolányi kincse	303
HALÁSZ HAJNALKA	
Igen idegen nyelv. Az <i>Esti Kornél</i> kilencedik fejezete a nyelv szeretetéről	323
LŐRINCZ CSONGOR	
Nyelvigazságosság avagy az udvariasság poétikája. Kosztolányi – Márai – Esterházy	347

ESTERHÁZY

BOLLOBÁS ENIKŐ	
A politikai pornográfiától az elbeszélhetetlenség kényszeres újramondásáig. Parodisztikus kettős beszéd Esterházy Péter két regényében	387
SZIRÁK PÉTER	
„Az elesettség volt ott a domináló elem”. Az erőszak körülményei a <i>Termelési-regényben</i>	405

BÓNUS TIBOR

Textualitás és beszédszerűség – esemény és korszakküszöb.

A Termelési-regény újraolvasásához 420

MOLNÁR GÁBOR TAMÁS

Az egynyelvűség másikja. Újrairás, nyelv és identitás

a *Harmonia caelestis* zárlatában 469

POSZTMODERN

FRIED ISTVÁN

A műfordító szonettjei. Tandori Dezső három verse nyomában 491

TAMÁS ÁBEL

„Bölcsen játszani, mindig azt szerettem”. A kulturális emlékezet
újrairása Kovács András Ferenc / Calvus *Trágár? Én? Soha...*

kezdetű versében 503

GOROVE ESZTER

A betegség poétikája. Tóth Kinga: *Holdvilágképűek* 515

IRODALOMTÖRTÉNET

DOBOS ISTVÁN

Észrevételek az új magyar irodalomtörténet

modernség-kötetének koncepciótanulmányához 531

BEDNANICS GÁBOR

Hangulat és gondolat között. Adalékok a modernség

költészettörténeti dilemmáihoz 550

HANSÁGI ÁGNES

Nyelvi komplexitás és esztétikaiság: az irodalom

a populáris kommunikáció korában 560

LACZHÁZI GYULA

Lelki beszélgetések. Az „önmegszólító verstípus”

kora újkori változatainak néhány sajátosságáról 579

8 ■ TARTALOM

BENGI LÁSZLÓ

Az érzéletek különválása és a megszólalás közvetítettsége
két korai modern novellában 595

STEPHAN KRAUSE

„Orgona monológ” a stadionban, avagy van-e köze
a focihoz Wagnernek? 603

Névmutató 619

Előszó

Kulcsár Szabó Ernő, a magyar irodalomtudomány legjelentősebb, mert a legnagyobb hatású élő irodalomtudósa hetvenéves. A kötet írásainak ez az esemény adja meg az alkalmát. Az ilyen évfordulókra barátok, kollégák, tisztelők és tanítványok írásaiból szokás egy olyan gyűjteményt összeállítani, amelyet az ünnepi alkalom formalitása tart össze elsősorban, s amely rendszerint az illető tudós intézményes és/vagy baráti kapcsolatait reprezentálja, és nem annyira művének – ezekkel nem mindig, nem teljesen egybeeső – diszkurzív szakmai kötelékeit. E gyakorlatnak a tíz évvel ezelőtti ünnepi kötet (*A hermeneutika vonzásában*)¹ igyekezett megfelelni, így most, az újabb dekád fordulójakor lehetővé vált, hogy a köszöntés egy másik, kevésbé bevett formáját válasszuk. Ezúttal Kulcsár Szabó Ernő kiterjedt életművének *diszkurzív* hatásából indultunk ki, olyan irodalmárokat kérve fel a közreműködésre, akiknek munkái, munkássága különféle módokon, de elteveszthetetlenül érintkezik ezzel a diskurzussal. Azzal, amely kánonformáló és iskolateremtő erővel határozta meg az elmúlt évtizedek magyar irodalomtudományát, jelenünket is beleértve.

A születésnap biografikus évfordulója így hatástörténeti események artikulálásának alkalmául kínálkozik, amennyiben az Ünnepelet gazdag életművének diszkurzív hatása az az elsődleges elv, amely a felkért szerzők körét megvonni engedte, s amely a kötet egységének garanciáját jelentette. Tehát olyan kollégák írásairól van szó, akiknek eddigi munkái – különböző módokon – tanúskodnak Kulcsár Szabó Ernő életművének szemléletformáló, de legalábbis megszólító erejéről. A kötet alkalmá az kívánta, hogy ez a hatás és megszólítottság ezúttal semmiképp se maradjon reflexió, megszólítás nélkül. Olyan írásokat vártunk, amelyek valamely dimenziójukban nyíltan érintkezésbe lépnek az Ünnepelet széles körű munkásságával, kapcsolódnak annak teoretikus vagy történeti kérdéseihhez, problémafelvetéseihöz, értelmezési javaslataihöz. Ennek a kapcsolódásnak a módja nyitott volt, ahogy intenzitása is változó lehetett, miként az is, ki melyik szakaszához, korpuszához vagy mozzanatához szól hozzá az életműnek.

¹ *A hermeneutika vonzásában. Tanulmányok Kulcsár Szabó Ernő 60. születésnapjára*, szerk. BÓNUS Tibor – EISEMANN György – LŐRINCZ Csongor – SZIRÁK Péter, Ráció, Budapest, 2010.

Természetesen nem az Ünnevelt hatásának demonstrálása volt a célunk, hisz e hatás nyilvánvaló és megkerülhetetlen, a magyar irodalomtudomány élő kérdéseit huzamos ideje kezdeményező erővel alakító történés, amelyről egyéni és kollektív kötetek sokasága, idősebb és fiatalabb irodalomtudós generációk ugyancsak hatásos tevékenysége tanúskodik. Ráadásul ez a hatás korántsem valamiféle homogén örökség afféle szimpla továbbadásaként írható le. Mit is értünk mindenekelőtt *diszkurzív* hatáson? Kulcsár Szabó Ernő diskurzusa egynegyed évszázaddal ezelőtt nem utolsósorban azzal váltott ki – alighanem őt magát is meglepetésként érve – egy ma már szenior korú irodalmár nemzedékre – majd későbbi nemzedékekre is – elementáris hatást, hogy a maga radikálisan tudományos beszédszerűségével, beszédszerű tudományossága praxisával engedte történő igazsággá válni az irodalomról való beszéd diszkurzív feltételezettségét. Nem egyszerűen a mondottak igazságtartalmával győzött meg tehát, hanem a mondás módjával, amely a halló, hallani akaró füleknek azt tette tapasztalatként is – tehát mindennél hatékonyabban – evidenssé, hogy az irodalomtudomány tárgya nem önmagában áll, de a róla való beszéd horizontalkotó performativitása képezi meg. Magyarán az irodalom nyelvi s ezzel beszédművészeti létmódja ugyancsak nyelvnek, nyelveknek, a róla történő beszédnek van kiszolgáltatva. Ennélfogva az, hogy miként olvasunk valamely szöveget, s hogy miként kerül az, és egyáltalán maga az irodalom, az irodalmiság – ennek kérdésségével együtt – a horizontunkba, attól függ, az irodalomértés mely nyelven, nyelvein vagyunk képesek róla megszólalni, s *miképpen* tudjuk azt *így, ezáltal* kérdéssé tenni.

Ennek a tapasztalati tanulságnak ez a diskurzus a széles körű hatását úgy köszönheti, hogy mialatt a nyelvszerű használata, nehéz, nem magától értetődő elsajátítása révén engedte csak feltárulni saját igazságát, azt is demonstrálva ezzel, hogy az irodalmi olvasás nem természetes művelet, konvenciói, szabályai vannak, melyek a kérdéssé válásának és a megújításának nem az akadályát, hanem az előfeltételét adják; tehát ezalatt e diskurzus fel is szabadított valamire: a horizontalkotó nyelvek dialogikusságára, igazságérvényük történeti feltételezettségére, ennek az irodalom értelmezését meghatározó konzekvenciáira. Arra, hogy az egymással versengő diskurzusokra, olvasásmódokra való nyitottság nem a köztük való tetszőleges választást jelenti, hanem a soha le nem zárható és mindig alakuló igazságaik közötti, magát ennek kitevő reflektáló közlekedés állandó kihívásait. A nehezen érthetőség jól ismert vádját nem tudatosította, hogy e nehézség az olvasás mindenkori kondicionálását jelenti, a nyelviségnek egy olyan tapasztalatát, ahol nemcsak az irodalomnak, de az irodalomról való beszédnek is nyelvek a feltételei, vagyis azt, hogy a nyelv nem készletszerű inst-

rumentum, amellyel tőle független, nyelven kívül ismereteket, tapasztalatokat artikulálunk utólag, hanem a megértés elidegeníthetetlen közege.

Korántsem egy homogén diskurzus örökségéről van szó tehát, hanem egy saját magát folyton újraértő, önmaga kérdőre vonása és affimációja *együttes* mozgásában alakuló diskurzusról, amely különösen erős nyitottságot érvényesít az irodalmi hermeneutikát is érő újabb és újabb elméleti impulzusokra, a dekonstrukciótól a médiatudományokon és az antihermeneutikai irányzatokon át a hangoltság vagy a biopoétika kérdésirányaiig. Ez a nyitottság egyetlen esetben sem az irodalmi hermeneutika feladását jelenti, hanem mindannyiszor az irodalom igazságának kérdésességében megőrzött integráló erőt, azt, amely Kulcsár Szabó értésmódjának folytonos megújulásra való képességét adja. Az olvasás vagy a megértés ezen szemléletmód szerint nem valami meglévőnek az affirmálása vagy tudomásulvétele, s nem is egy már birtokolt tudás vagy képesség érvényesítése, alkalmazása, hanem az esemény kalkulálhatatlanságát is magában rejtő, az elérkező másik diskurzusoktól sohasem elzárkózó dialogikus történet. Olyan történet, amelyben az autoritásnak ugyancsak fokozottan temporális a létmódja, amennyiben az nem egy megszilárdult kompetencia produktuma elsősorban, hanem a saját előzetes felfüggesztéseinek, a róla való lemondásnak mint a megértés feltételének a nyomában keletkezik újra és újra. Így lehet, hogy Kulcsár Szabó Ernő hatása és irodalomtudósi nagysága – az ő szavait áthelyezve – „nem a valaki felől valakit elérő hatásimpulzusok fenomenológiája felől gondolható el”.² Az Ünnepelet iskolateremtő ereje sem az ilyen egyirányúként elgondolt hatásban ragadható meg, sokkal inkább egy tudományos műhely szellemének jegyében, amelyet a gondolkodói szabadság és a kísérletező, közös gondolkodás határoz meg. Ahogy ő maga az ilyen műhelyek működését leírja, az az Általános Irodalomtudományi Kutatócsoport műhelyére érvényes talán a leginkább:

Az ilyen műhely azért képes felszámolni a „vezetői autoritást”, mert nem allopoiészisz „működteti”. Összetartottsága és dinamikája ugyanis egyaránt annak belső, szerkezeti hajtóerejéből származik, hogy bárki bármikor és bármiben nagyobb tekintélyre tehet szert másoknál – de elvileg véglegesíthetetlen formában. Ez a formáció abban különbözik a tudomány üzemszerű és intézményi lényegétől, hogy nem az lesz lényegszerű, *ami* a tudomány kezén *tárgyasul*, hanem *ami megtörténik*. Vagyis, amikor a *változás* erejével olyasmi lép életbe,

² KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, „Humanitas”, *igazság, felelősség. Bölcsészet a védtelen egyetlen = Uő., Megkülönböztetések. Médium és jelentés az irodalmi modernségben*, Akadémiai, Budapest, 2010, 291.

azaz lép be a megértés tapasztalatába, ami eladdig megvonta magát tőlünk. Azzal, hogy nem kényszeríti a dolgokat a saját érdekek horizontjába, maga a kutató is a gondolkodói szabadság nehezebbik formáját választja. Legalábbis amennyiben a kanti esztétikai tapasztalatnak ahhoz a formájához tartja magát, amely nem egyszerűen a valamire, hanem a valamitől való szabadságot teszi lehetővé. Kant példás liberalizmusának ugyanis éppen az a legnagyobb kihívása, hogy esztétikai tapasztalatra csak az képes, aki ismeri a szabadságnak azt a formáját is, amely a saját érdektől való elválasztódáson alapul.³

A tekintélynek ez a gondolkodásban történő folytonos kockára tétele, ennek belátása és tapasztalata, amelyben a szabadság nem kizárja, sokkal inkább feltételezi a gondolkodás fegyelmét és a felkészültséget (előzetes felkészültséget valamiben és (fel)készültséget arra, ami az esztétikai tapasztalat és/vagy a megértés során történik, történhet), Kulcsár Szabó Ernő iskolateremtő hatásának az egyik legfontosabb komponense. A *Hatástörténetek* című kötet is ennek szellemében szeretne alkalmat teremteni az Ünnepelet életművével folytatott párbeszédre.

A szerkesztők

³ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Üzem vagy műhely? Avagy választót előtt állnak-e a humán tudományaink?* = Uő., I. m., 302.